

Patricio Guzman verbeeldt nostalgie als kern van het leven

DE TROOST VAN EEN TIJDLOOS LANDSCHAP

In de filmrubriek deze maand de documentaire *La Cordillera de los Suenos*. Filmmaker Patricio Guzman heeft zijn complete oeuvre gewijd aan het land dat hij moest ontvluchten: Chili. In zijn laatste drieluik koppelt hij het ontzagwekkende landschap van zijn vaderland aan de tragische politieke geschiedenis.

Bij het zien van de documentaire *La Cordillera de los Suenos* van de Chileense filmmaker Patricio Guzman moest ik denken aan die dichtregels van M. Vasalis: 'Ik droomde, dat ik langzaam leefde... langzamer dan de oudste steen.' Het zijn de beginregels van het gedicht 'Tijd', uit haar debuutbundel uit 1940. 'La Cordillera', dat is de bergketen die het langgerekte Zuid-Amerikaanse land Chili afsluit van de rest van de wereld: de Andes. Filmmaker Patricio Guzman woont sinds 1973 in Frankrijk, vanaf het jaar dat hij zijn land ontvluchtte. Zo lang hij in Chili woonde, dacht hij nooit na over de Andes. Hij leefde met zijn rug naar de bergketen. Maar elke keer wanneer hij nu terugkeert naar zijn geboorteland, waarover hij zijn leven lang obsessief documentaires is blijven maken (twintig in totaal), ziet hij vanuit het vliegtuig diep onder zich die soevereine bergketen liggen. De Andes is de grens geworden die hij moet overgaan om te komen bij het Chili dat hij verloren is. 11 september 1973 is de datum die zowel Guzman als zijn land voorgoed heeft veranderd. Drie jaar eerder was de socialist Salvador Allende verkozen tot de nieuwe president, onder andere met de belofte om de kopermijnen te nationaliseren die op dat moment in buitenlandse handen waren. Op die noodlotsdag in het najaar van 1973 rolden de tanks van het leger de hoofdstad Santiago binnen en werd het presidentieel

paleis beschoten. Salvador Allende werd dood aangetroffen. Waarschijnlijk had hij in dat onheilsuur zelfmoord gepleegd. De nieuwe president werd generaal Augusto Pinochet, de man die zou aanblijven tot het einde van de dictatuur in 1990.

Mes door de tijd

Guzman was 32 jaar toen de staatsgreep plaats vond. Hij hoorde bij degenen die gegrepen waren geweest door het elan dat de uitverkiezing van Allende had opgeroepen. Over het eerste jaar van diens regering maakte hij de documentaire *Primer año*. Maar Allendes socialisme werd met geweld uit het presidentieel paleis geveegd. Zo'n dertienduizend mensen werden opgepakt, waarvan duizenden gevangen kwamen te zitten in de twee grote voetbalstadions van Santiago. Een van hen was Patricio Guzman. Toen hij vrijkwam, verzamelde hij in allerijl zijn filmbanden van de afgelopen jaren en ontkwam hij naar Europa. Daar voltooide hij een docudrieluik over de politieke omwenteling en de repressie: *La Batalla de Chile*.

Nu heeft hij, als op leeftijd gekomen filmmaker, opnieuw een drieluik afgerond. Het slotdeel is zijn nieuwste documentaire *La Cordillera de los Suenos* (De bergketen van dromen). Eerdere delen waren *Nostalgia de la Luz* (Nostalgie van het licht, uit 2010) en *El Botón de Nacar* (De parelmoeren knoop, uit 2015). Alle drie die documentaires, maar vooral de nieuwste, barsten van de

diepste weemoed. Ze lopen over van het onstelbare verlangen naar een tijd buiten handbereik. Steeds is het die dag van de staatsgreep, 11 september 1973, die als een mes door de tijd is gesneden. In de termen van de Franse filosoof Alain Badiou was die militaire coup een *événement*, een gebeurtenis zó rigoureuus dat de werkelijkheid van aangezicht is veranderd. Het Chili van Guzmans jeugd, van zijn idealisme, is niet meer. Elke keer als hij terugkeert naar het land waar hij werd wie hij is, voelt hij zich een vreemde.

Daarin is hij overigens geen enkeling. Dat blijkt uit de massale straatprotesten die in oktober vorig jaar losbarstten in Chili. De aanleiding was een verhoging van de metro-prijzen. Groepen jongeren besloten om een daad van burgerlijke ongehoorzaamheid te plegen: ze kochten geen tramkaartjes meer, maar sprongen over de poortjes heen. Dat kleine verzet werd een opstand: uiteindelijk schijnen er eind oktober een miljoen mensen de straat te zijn opgegaan, betogend tegen de grote welvaartsongelijkheid in het land. Het is die ongelijkheid die terugleidt naar Pinochet: de dictator besloot om, op advies van de Amerikaanse vrijemarkteconoom Milton Friedman, van zijn land een laboratorium te maken voor een radicaal neoliberal economisch experiment. Het is veelzeggend dat een van de winstpunten van de volksopstand is, dat in april een referendum wordt gehouden over een nieuwe grondwet, met het doel de nog geldende grondwet van Pinochet te vervangen.

Diepe Tijd

Maar dit alles is politiek. Dit is maatschappelijke strijd. Dit is agitatie. Dit alles is het tegenovergestelde van het eeuwigheidsgevoel dat besloten ligt in de dichtregels van Vasalis: 'Ik droomde, dat ik langzaam

De bergketen van de Andes rijst massief boven het leven in Chili op.

leefde... langzamer dan de oudste steen.' Het bijzondere van de laatste drie documentaires van Patricio Guzman, en zeker ook van zijn laatste film *La Cordillera de los Suenos*, is dat hij die alledaagse politieke strijd van de mens weet in te bedden in het langzame, langzame leven van de alleroudeste steen. Hij contrasteert de ondiepe tijd van de menselijke politiek – met al zijn oprechte menselijke lijden en al zijn oprechte verdriet – met de Diepe Tijd van de aarde. Met rustige bewegingen vangt de camera de ontzagwekkendheid van de Andes. In een bergketen vertraagt de tijd. In deze omgeving valt een secundewijzer stil. Kijken naar een documentaire van Guzman is alsof je in een drukke stad een sacraal gebouw binnenstapt, en de jachtigheid verdwijnt achter de deur die dichtvalt. Guzman maakt het de kijker mogelijk een ruimte binnen te stappen waarin hij tot rust komt en in zichzelf iets van die Diepe Tijd naar boven kan halen. Zonder dat Guzman het expliciet maakt, moet het Chileense landschap troostend zijn voor hem. Het is als het kijken tijdens

een heldere nacht naar de volle maan, waarvan de kraters in het witte licht zichtbaar zijn. Waar is die maan niet allemaal getuige van geweest? Van al die duizenden jaren vol menselijk verdriet en lijden en ploeteren op de aarde onder hem, van oorlogen en rampen en crises. Toen in 1969 de eerste mensen op de maan kwamen, landden ze in de Mare Tranquillitatis: in de Zee van Rust, zoals de prachtige naam is van die plek op het hemellichaam. En zo is het ook: het onophoudelijke menselijk ijveren vindt plaats in een Zee van Rust.

Schrijnend verlangen

Het eerste deel van Guzmans weemoedige documentairedrieluik heette *Nostalgie van het licht*. In deze film lukt het de Chileense filmmaker zelfs om die menselijke sensatie, de nostalgie, tot de kern van het bestaan te maken. In het noorden van Chili bevindt zich de Atacamawoestijn, waar zich een van de belangrijkste sterrenwachten van de wereld bevindt: grote telescopen vangen de signalen op van de geschiedenis van het heelal. De sterrenkundigen zijn de

archeologen van het Alles: zij vangen het licht op dat in een ver, ver verleden is verzonden. Een astronoom beweert tegenover Guzman dat de mens in wezen altijd in het verleden leeft: het licht van de zon doet er acht minuten over om op aarde aan te komen, het licht van de maan heeft daar één seconde voor nodig, maar ook het licht dat door de mensen en voorwerpen om ons heen wordt afgeketst heeft een fractie van een tijd nodig om op ons netvlies te komen. Daarom is alles wat wij zien een afbeelding van het verleden, daarom zijn we in wezen altijd afgescheiden van het heden.

Zo is nostalgie het hart van ons leven: het schrijnende verlangen naar wat ooit was. We zijn afgescheiden van de Rust waar we als mens ooit uit voort zijn gekomen. Het paradijs is er niet meer. De politieke strijd heeft als ultiem doel om dat paradijs op aarde te hervestigen, en daarvoor ijveren we en zuchten we. Altijd rusteloos. ●

De film La Cordillera de los Suenos draait vanaf 6 februari in de bioscopen.